

KÜLTÜRÜN BASKICI VE ÖZGÜRLÜKÇÜ YAPISI KARŞISINDA BİREYİN DURUŞU

The Position of the Individual in the Face of Oppressive and Libertarian
Structure of Culture

İkram BAĞCI*

ÖZ

Bireyin kültür karşısındaki varlığı kimi zaman bir karşı duruş şeklinde olabileceği gibi kimi zaman da o kültürü tam anlamıyla kabullenip sahip çıkmasıyla da kendini gösterebilir. Tarihten günümüze kültürün varlığı karşısında farklı tavır takınan bireyler ve bu tavırların nedeni toplumlar ve bireylerde farklılıklar arz edebilir. Kültür, bir toplumda baskı aracı başka bir toplumda özgür olma nedeni olabileceği gibi kültürel değerlerin birey için hiçbir anlam ifade etmediği durumlar da söz konusu olabilir. Geleneksel bir kültürün baskısı ile özgürlüğe adım atmak isteyen birey gerçekleşen özgürlük ortamı ile değerlerin alaşağı edilmesine de karşı çıkıp tekrar değerleri savunan bir kişiliğe dönüşebilir. Bu durum ise bireyin zihinsel yapısından çevresine, anne baba tutumundan dini inançlarına kadar birçok faktörün etkisi ile açığa çıkan bir süreçten geçmektedir. Bu çalışmada kültürün baskıcı ve özgürlükçü tarafına karşı bireyin duruşunu etkileyen nedenlere değinilmeye çalışılmış ve bu konu içsel ve dışsal faktörler çevresinde tartışılmıştır. Çalışma yorumsamacı yaklaşım ekseninde ele alınmış ve sonuç olarak bireyin kültüre karşı duruşundaki farklılıklar tartışılmıştır. Bu farklılıkların ise bir değişim içinde olmaya devam edeceği ve buna karşın kültürün de farklı versiyonlarla varlığını koruyacağı belirtilmiştir.

Anahtar Sözcükler: birey, kültür, özgürlük, baskı, postmodernizm.

ABSTRACT

The individual's presence in the face of culture can sometimes be in the form of an opposition, or sometimes it can manifest itself by fully accepting and owning that culture. Individuals who have different attitudes towards the existence of culture from history to the present and the reason for these attitudes may present differences in societies and individuals. While culture may be a means of oppression in one society and a reason for freedom in another society, there may also be situations where cultural values do not mean anything to the individual. An individual who wants to step into freedom with the pressure of a traditional culture can turn into a personality that defends values again, opposing the overthrow of values with

* Dr., siyaset bilimci. Ankara/Türkiye. E-posta: bagcikram@gmail.com. ORCID: 0000-0002-7044-7022.

the atmosphere of freedom. This situation, on the other hand, goes through a process that is revealed by the influence of many factors, from the mental structure of the individual to his environment, from the attitude of his parents to his religious beliefs. In this study, it has been tried to address the reasons that affect the stance of the individual against the oppressive and libertarian side of culture and this issue is discussed around internal and external factors. The study was handled in the axis of the hermeneutic approach and as a result, the differences in the individual's stance against the culture were discussed. It has been stated that these differences will continue to be in a change and on the other hand, the culture will maintain its existence with different versions.

Keywords: individual, culture, freedom, pressing, postmodernism.

Giriş

Kültür, sosyal bilimlerde çok farklı tanımlarla açıklanmaya çalışılan kavramların başında gelmektedir. Her toplumda, kültüre farklı bir tanım yapılabileceği gibi her bireyin kültür anlayışının farklı olması bu kavramın ne kadar değişken bir içeriğe sahip olduğunun kanıtı niteliğindedir. Kültürlerin geleneksel veya değişime açık bazı kalıpları bulunurken bu durum o kültürde yaşayan bireylerin ilişkilerini de etkilemekte ve şekillendirmektedir. Bireylerin içinde bulunduğu kültürel kalıplarla uyumlu bir yaşamı olabileceği gibi bireyin o kalıplara karşı gelmesiyle bireyle kültürün geleneksel yönleri çatışma yaşayabilir. Bu durum her bireyin kültürel baskılara karşı duruşunun da farklı olabileceğini göstermekle birlikte, bu farklılığa neden olabilen kaynakların içsel ve çevresel faktörlerden ne derecede etkilendiğini belirleyebilmek oldukça önemlidir.

Bu çalışmada kültürün baskıcı ve özgürlükçü yönü ve bireyin bu baskıcı ve özgürlükçü yaklaşımlara karşı nasıl bir tavır takındığı, bu tavrı etkileyen faktörler, birey kültür ilişkisini gösteren süreçler, psikolojik ve sosyal açıdan ele alınmıştır. İnsanın içsel faktörlerinden id, ego, süper ego gibi unsurların bireyde açığa çıkmasının yanında bireyin bilgiyi işleme kuramı çerçevesince bilgiyi alıp kullanabilme ve değerlendirebilme yeteneği de kültüre karşı duruşunu etkileyen hususların başında gelmektedir. Bireyin inancı veya dine karşı bakış açısı da yaşamında önemli bir yer tuttuğu için dinsel unsurların varlığı yine kültüre olan yaklaşımlarda bir değer olarak dile getirilebilir. Ayrıca aile, arkadaş ve eğitim gibi faktörlerin bireye olan demokratik veya geleneksel yaklaşımların bireyde ne gibi sonuçlar doğuracağı göz ardı edilmemelidir. Özellikle anne ve baba tutumlarının bireyde bıraktığı etki, bireyin

yaşama karşı bakış açısını ve doğal olarak kültürle olan ilişkisindeki seyri de belirlemektedir.

Çalışmada literatür taramasıyla elde edilen verilerin yorumsamacı yaklaşımla yapılan değerlendirmelerinde sosyolojik ve psikolojik çok yönlü etkilerden bahsedilmiştir. Her bir etmenin bireyde yapacağı etki ile bireyin kültüre karşı duruşunun kimi zaman itaate dayalı kimi zaman da isyankâr bir tavırla ortaya çıkacağı fikri üzerinde durulmuştur. Yorumsamacı yaklaşım, empati, sezgi, kültür, zihinde kurgulama, sosyal konum ve yaşam gibi birçok kavramın anlamsal izahı ile beraber bu kavramların farklı yönlerini ele alıp değerlendirmeyi amaç edindiğinden (Özlem, 1996: 187) çalışmada kavramsal içeriklerin karşılaştırmaları öznel yorumlarla desteklenmiştir.

1. Kültürün Baskıcı Yanı

E. B. Tylor'un kültürü "bilgiyi, inancı, sanatı, ahlakı, hukuku, âdetleri ve bireyin bir toplumun üyesi olarak elde ettiği diğer tüm yetileri ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir yapı" olarak tarif ettiğini görüyoruz (Tylor, 1781'den akt. Eagleton, 2016: 49). Bu karmaşıklığın ayrımı genellikle sosyal konuları çalışan bilim insanlarınca kültürel alanda farklı araştırma metotları ile ele alınarak incelenirse de kültürün içeriğini net olarak izah etmek zor olacaktır.

Kültür bir toplumda genel anlamda çok daha benzer bir yapı gösterirken o toplumun zamanla göç almasıyla benzerliklerin azaldığı bir sürece evrilebilir. Dışardan gelen göçlerin etkisi ile beraber kültürel anlamda farklı süreçlerin oluşması toplumun daha sonraki sosyolojik değişimini de belirleyecektir. Bir topluma sonradan gelen insanların o toplumun kültürü ile uyum sağlaması kültürel bütünleşmeyi sağlayacağı gibi kendi kültürüne karşılık içinde bulunduğu kültürü daha çok kabullenen bireylerde kültürel asimilasyona neden olacaktır. Bu iki durumun tersi olarak bireyin kendi kültürüne sahip olup başka hiçbir kültürü kabul etmemesinin yanında her iki kültürü de benimsememesi durumu yaşanabilirken (Berry, 1998'den akt. Şeker, 2006) burada bireyin içinde bulunduğu içsel ve dışsal faktörlerin yanında geçmiş yaşantıların da etkisi bulunmaktadır, denilebilir.

Kültürün baskın veya müdahaleci yönünü ele alan birçok kavramın içeriğine değinmek bu çalışmada ne kadar mümkün değilse aynı durum bireyin özgürlüğüne vurgu yapan kavramlar için de geçerlidir. Birçok sosyal bilimci kültürün içinde farklı gelenek ve göreneklere ortaya koyan kavramlara yönelik tanımları yapsa da geleneksel kültürde yer alan belli kavramlardan ziyade günümüzde postmodernizmin de etkisi ile bireyi belli kalıplara koymayan

kültür tanımları üzerinde çalışılmaktadır. Ama bu çalışmalara rağmen dünyanın bazen popüler kültür çerçevesince genelleştiği ve bu durumun birey üzerindeki etkisi gözlerden kaçmaktadır.

Bu kavramlardan biri olan monizm, yaşam tarzında tek bir doğrunun olduğu, gerçek doğrunun veya mutlak olanın bir tane sayıldığı düşüncesiyle kendini gösterir ve bu düşüncenin tüm toplumlar için ideal olduğunu öne sürmektedir. Monizm, insanların yetenek, huy ve arzular açısından ortak yanlarının bulunduğunu, bireysel farklılıklarının olabileceğini ama temelde aynı doğaya sahip oldukları için bu farklılıkların pek bir öneminin olmadığı gibi bireylerin bağımsız olduklarının da göstergesi olamayacağını belirtmektedir (Parekh, 2002: 21-24).

Parekh, monizmin bakış açısını ortaya koyduktan sonra Yunan, Hristiyan ve klasik liberal monist bakış açılarını ele alarak bu bakış açılarının yine kendi düşüncelerini mutlak doğru saydıkları için hatalı bulur ve semavi dinlerin de başka dinlere olan saygısının eksikliğini dile getirerek her dine inanmaların varlığından dolayı dinsel çeşitliliğin yaşanmasından yana tavır koymaktadır (2002: 30-43). Kültür açısından meseleye bakıldığında ise her kültürün kendince bir kıymeti bulunmakta ve o kültürü benimseyen insanların varlığı ile o kültür hayat bulmaya devam etmektedir. Ama kültürün bir baskı aracı olarak kullanılması o kültürdeki insanların farklı kültürlerdeki insanlara davranışları ile kendini gösterir, böylece zamanla kaçınılmaz olarak başlayan kültürel çatışma ile süreç tahmin edilemeyen noktalara ulaşır.

Bu durum gösterir ki tarihte dinin olmadığı dönemde baskın olan görüşler veya akımlar olabildiği gibi, din bir baskı aracı olarak da konumlanabilir. Bu durum günümüze kadar farklı kavramlar nezdinde kendini gösterirken T. Adorno kültür endüstrisine dikkat çekerek geçmişten daha farklı bir şekilde aslen monizmin görünmez yapısına işaret etmektedir.

Kitle kültürü ifadesini kültür endüstrisi ile değiştirdiğini belirten Adorno, bu kavramın bütün müşterilerin bütünleştirilmesi olarak ifade ederken diğer dalların da bu endüstri ile bütünleşmeye zorlandığını belirtir. İçerik olarak bu kavram, kitlelerin değil kitleleri bir araya getiren planlı bir yapının ve sistemli bir işleyişin varlığına işaret etmektedir. Amaç kültür endüstrisinin kitleleri hâkimiyetine alması iken her geçen gün değişiklik gibi algılanan gelişimlerin aslen var olan iskelet yapıyı koruma adına yaşanan bir süreç olduğu göz ardı edilmektedir. Bu durum egemen olan bir "tin" in varlığını gösterir, bu tinin kitlelere yönelik doğru olan yaşamın bu olduğu savını popüler kültür ve medya aracılığı ile dayatmasına ve statükonun da işlevselliğine hizmet

ederek var olan yapının kalıcı olmasına neden olmaktadır (Adorno, 2020: 110-117).

Kültür endüstrisi, mutlu olabilmenin anahtarlarını veya ahlaklı olmanın formülünü değil daha çok güçlü çıkarların olduğu bir hattı veya yolu gösteren uyarılar niteliğindedir. Bu uyarılarla üstünde uzlaşılan yapı aslen otoriteyi güçlendirmek için yapılırken kitlelerin aynı davranışlarını pekiştirmeyi amaçlayarak farklı davranışların sergilenmesine engel olacaktır. Böylece insanlar belli kalıplar ve yaşamlar üzerinden mutlu olma formülü üzerine güdülenmiş ve sistematik olarak düzenlenen yapının içinde kendini bulmuş olacaktırlar (Adorno, 2020: 117-119). Lakin bu süreçten ve planlı yapıdan toplumdaki çoğu bireyin haberi olmadığı gibi her birey yaptığı tercihleri özgür bir biçimde kendisinin yaptığını düşünmekte ve herhangi bir yerden kendisine müdahale yapılmadığına inanmaktadır. Adorno'dan itibaren "kitle kültürü" olarak ifade edilen kavramın aslen belli ve planlı bir şekilde insanlara dayatılan "kültür endüstrisi" olduğu görülürken bu kavramın önemi, güçlü ve istenilen bir kültür yapısının insanlara dayatıldığına fark ettirilmeme başarısından gelmektedir.

"Kültür endüstrisi" kavramı ile birçok açıdan ilişkisi kurulabilen "post-modernizm" ise evrensel açıdan "uygarlık" kavramı ile bağlantılı bir durumu anımsatsa da aslen kültürün yerel olanının tasfiye etme sürecini görev edinmiştir. Elias'tan aktaran Eagleton'un da belirttiği gibi kültür ve uygarlık arasındaki gerilimin nedeni uygarlığın ulusal farkları önemsememesine karşılık kültürün bunları önemsemesi söz konusudur (2016: 19). Günümüzdeki kültürel mücadeleler hem yerelde hem de ulusal manada devam etmekte ve her kültür hâkimiyet alanını artırmak için genel bir medeniyetin varlığı olarak sunulan uygarlık kavramı ile mücadelesini sürdürmektedir. Burada her iki açıdan da bakıldığında baskı altında olan yine bireydir ve bireyin belli bir tercihe veya kabullenişe sürüklenmesi istenmektedir. Bu durum tarihte birçok dönemde yaşanmış olsa da bunun çok belirgin olduğu dönemlerden biri Orta Çağ ve sonrasındaki zamanlardır.

Orta Çağ'da dini yapının temsilcileri olan ruhban sınıfının ortaya koyduğu kurallar aslen insanlar üzerinde bir baskı unsuru olarak görüldüğü için sonrasında dine ve kiliseye karşı bir özgürlük hareketi başlatılmış ve bu yapının baskısı karşısında Aydınlanma hareketi ile başka kültürel unsurlar dinin yerini almaya başlamıştır. Eagleton (2018: 22-29) aslen dine değil ruhban sınıfına olan bir karşıtlığın varlığını dile getirirken durumun teolojik olmaktan ziyade siyasal bir mesele olarak gerçekleştiğini belirtir. Bunun yanında ay-

dinlanmanın dini değer ve düşünceleri tam olarak dışarı itemediğini, dinin yerini almaya çalışan çoğu şeyin de istediğini alamadığını belirtir.

Dinin insanlar üzerinde bir baskı aracı olduğu varsayımına karşın düşüncülerin farklı inanç ve düşünce akımları ile (nihilizm, deizm) ortaya çıkmaları, dinin toplumdaki yerini tam olarak alaşağı edemediği bir süreci getirmiştir. Bu süreç dine karşı ortaya çıkan ideolojilerin zamanla başka bir baskı aracına dönüşmesine neden olmuştur. Burada dikkat çeken nokta, geleneksellikten uzaklaşan her toplumun yeni bir kültür ile ortaya koyduğu yaşam tarzı bireylere belli bir dönem özgürlüğü getirirse de sonrasında o yaşam tarzının da bireyler üzerinde bir dayatmaya dönüştüğü gerçeğidir. Dinin yerini alması istenen bazı fikir akımlarının ortaya koyduğu değersizlik veya anlamsızlık ifade eden hususlar, insanlarda belli bir zaman sonra geçmişe özlemi ya da başka bir yeniye olan ihtiyacı beraberinde getirmektedir.

Postmodern düşüncenin en büyük hatalarından biri olarak görebileceğimiz tüm inançlara olan şüpheli bakışı ve tutkulu düşüncelerin dogmatik olduğunu öne süren yaklaşımı (Eagleton, 2018: 245) zamanla bireyler içinde bu anlayışa karşı çıkmalarına neden olacak etkiyi doğurmuş ve bu durumda yine kültürel değerlere sahip olan bireyler tarafından zorbalık olarak algılanmasını tetiklemiştir. Modernizmin aklın ve nesnel ölçütlerle beraber bilimsel yöntemlerin varlığı ile ortaya koyduğu ve inançlara karşı her alanda nesnel verileri önemseyen süreci, daha sonra postmodernizmle eleştiriyi uğratarak tek ve geçerli verilerden ziyade toplumda çoğulculuğu esas alan yaklaşımı kültürel alanda da kendini göstermiştir (Akça, 2005). Evrenselci veya küreselci bir yaklaşımla her hususa bütünsel bir bakış açısı ortaya koyan postmodernizm, sosyal yaşamdan ekonomiye kadar olan birçok alanı, gerçeklikten uzak bir şekilde dönüştürme misyonu edinmiştir (Serdar, 2001: 348). Böylece postmodernizmin getirdiği yaklaşımların kültürel alanda belli bir baskı içerdiği, gelenekleri pasifize etmeye yönelik süreçleri ortaya çıkardığı görülmüş olup neticede bu akım kültürel alanda yine bir karmaşanın varlığını neden olmuştur.

2. Siyasal Kültürün Bireylere Olan Baskısı

Kültür toplum içinde toplumla beraber şekillenirken bu şekillenmeye bağlı olarak toplumda farklı ideolojiler ortaya çıkabilir. Kimi toplumlarda kendi iç bünyesinde oluşan ideolojilerin yanında dışarıdan ithal olan ideolojiler de o toplumun bireylerince benimsenebileceği gibi önemli olan ideoloji kültür ilişkisinde bireyde olan baskı unsurunu fark edebilmek ve bu baskıya karşı bireyi özgür kılabilmektir.

Kültür toplum içinde gelişimini veya değişimini kendiliğinden gerçekleştiren bu sürecin nasıl ilerleyeceğini kestirebilmek önceden mümkün olamayabilir ve bu süreç kendi içinde planlı aşamalar taşımayabilir. Buna karşılık ideoloji kültüre göre daha planlı, sistemli ve belli amaçlar için aşamaları olan bir yapının adıdır. Bu nedenle kültür ve ideoloji arasındaki benzerlikler kadar dikkat edilmesi gereken belirgin farklar da söz konusudur (Örs, 2009: 2-3). Kültürün sosyal açıdan bir baskısından bahsedebileceğimiz gibi ideolojinin kültüre göre birey üzerinde daha baskın bir etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Kültür sonraki aşamada korunmak veya geliştirmek için planlı ve aşamalı bir müdahaleye maruz kalırsa ideoloji veya doktrin vb. anlamlarda baskı yaratan duruma dönüşebilmektedir. Bu baskının en çok hissedildiği alanlardan biri de siyasal kültür olmakla beraber bu alanda gerçekleşen baskının zamanla toplumda siyasal ve kültürel bir kutuplaşmayı oluşturduğu görülmektedir.

Duverger, (1982: 128) “siyasal kültür” kavramını bireylerin davranışları, sahip oldukları inanç yapıları ve sergiledikleri tutumlardan oluşan süreç olarak açıklarken bir nevi bu süreci etkileyen faktörlere işaret etmektedir. Siyasal sosyalleşme olarak ele alınan bu faktörler içerisinde yaşamı boyunca bireyi her dönemde etkileyen birçok faktör toplum içinde ve kültür yapısında kendini gösterebilmektedir.

Kültürün baskıcı yanının tarihte kolonyalizm sürecinde de yaşandığı görülürken özellikle Batı medeniyetinin diğer medeniyetlere karşı kendini üstün görmesi ile beraber geri kaldığını düşündüğü medeniyetlere karşı onları kültürel açıdan geliştirmeyi bir ödev edinmesi ile de ortaya çıktığı görülmektedir.

Fransız Başbakan J. Ferry'nin parlamentoda 1884'te yaptığı konuşmada, “üstün ırkların aşağıdaki ırkları medenileştirme gibi bir görevi vardır ve bu da bizim hakkımızdır”, minvalindeki konuşma sadece Fransız liderinin bakışı olmadığı gibi Batı'da birçok devlet adamının kendine bu durumu görev edindiği ve bu görevi dile getirdiği aşikârdır. “Aşağı” olduğu farz edilen medeniyetlerin içinde bu durumu kabullenen bireylerin varlığı yadsınamayacak derecede makul bir sayıda olduğu görülürken (Bilgili, 2021: 88) “medenileştirme” söylemi altında aslen var olanın kültürel baskı ile bu baskıya boyun eğmeyen zorla asimilasyona uğratılması veya tasfiyesinden başka bir şey değildir.

Bu baskıya direnen bireylerin medeniyet karşısında “gerici” olarak adlandırılması sosyal alanda yaşanmaya başlayan dışlanma sürecinin bir par-

çası iken kolonyalist süreçte popüler kültürle dayatılan değerlerin kabul edilmesi de medenileşme veya Batılılaşma kavramları ile muasırlaşmanın bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bu kabulün ulus devletler tarafından devlet politikası olarak belirlenmesi ve tepeden aşağıya doğru uygulanma sürecinde devlet aygıtlarının kullanılması, modernleşme sürecinde kolonyalist dayatmanın popüler politikalarla devletin merkezinde yer alan entelektüel ve sermaye çevrelerince de desteklenmesi (Çolak, 2021: 25-26) milletin geneline her açıdan dayatılan bir kültür baskısının varlığını ifşa etmektedir.

Bireyin çocukluk döneminden başlayıp yaşlılık dönemine kadar sosyalleşmesini etkileyen unsurları tabloştıran Wasburn ve Adkins Covert'e göre (2017: 17) aile, dini kurumlar, medya, eğitim ve iş yeri gibi unsurlar hayatının büyük bir kısmında bireye hem sosyal hem de siyasal kültür bakımından etki etmektedir. Bu faktörler kendi içerisinde toplum yapısına göre homojen veya heterojen bir yapı içinde olabileceği gibi devlet yönetiminin şekline bağlı olarak da farklı uygulanma sisteminde seyredebilirler. Örneğin laik veya laik olmayan toplumlarda hem eğitim hem de eğitim kurumlarının bireye olan etkisi farklı şekillerde kendini göstermektedir.

Buradan itibaren bireyin sosyalleşme araçlarına ne şekilde maruz kaldığı sorusu akla gelirken bireyin bu araçları klasik ve çağdaş yaklaşımlarla elde ettiği dile getirilebilir. Klasik yaklaşımlarda yer alan psikanalitik, işlevselci ve çatışmacı yaklaşımların yanında çağdaş yaklaşımın içinde yer alan ve daha çok bireyin kendi tercihiyle bırakılarak çevre etkisinin de dikkate alındığı yaklaşımlar söz konusudur (Altun, 2014: 72-78). Bireylerin zamanla hem siyasal kültüre hem de daha geniş anlamda kültüre karşı duruş açısı hem sosyal hem de psikolojik açıdan ele alınması gereken bir durumdur. Bireyin kendi içsel yapısının yanında ailesi ve çevresi de siyasal kültürün oluşumunda etkin olduğu gibi toplum içinde zamanla farklı siyasal kültür grupları meydana gelmekte ve bu durum kimi zaman siyasal alanda olduğu gibi kültürel alanda da bir kutuplaşmanın varlığına neden olmaktadır. Bu siyasal kutuplaşma toplum içinde bireylerin başka siyasal kültürdeki bireylere olan baskısına neden olabileceği gibi şehirlerden sosyal medyadaki oluşumlara kadar birçok alana etki etmektedir.

3. Coğrafi Mekân ve Kültür

Bir ülkenin içinde yerel, genel, kırsal ve kentsel olarak var olan kültürler mekânsal farklılıktan dolayı az veya çok farklılıklara sahip olabilir. Bu durum yeme-içme, kılık kıyafet ve farklı etkinliklere kadar yansımaktadır (Yuvalı,

1996: 215-217). Bu farklılıklar bir ülkede toplum içinde bireyler üzerinde baskı unsuru olabileceği gibi bireylerin ortak kültür üretimi için zenginlik veya çeşitlilik olarak da algılanabilir. Bu çeşitlilik içinde hâkim kültüre karşı koyma anlamında olan “alt kültür” kavramı, Hebdige’ye göre (2004: 10), bir “reddiye” anlamı taşıırken bu durum hâkim kültürün baskısından dolayı diğer kültürlerin yaşam mücadelesi olarak kendini göstereceği bir toplumsal yapıyı ortaya çıkarabilir.

Kültür belli bir mekânda oluşan bir yapıya sahip olma özelliğinden dolayı yadsınamaz derecede coğrafyadan etkilenir ve buna göre şekillenir. Her ülkenin coğrafi yapısının ve iklim özelliklerinin sonucunda o yapıya uyum sağlayan şekillenmiş bir kültür ortaya çıkarken bu şekillenen kültüre sadakatle bağlı olan bireylerin yanında bu kültürü benimsemeye zorlanan veya bunu sorgulayan bireylerin de varlığı kendini gösterecektir. Türkiye’den yurt dışına giden bazı bireylerin kendi kültürünü eleştirip başka kültürü benimsemeye kolaylığına karşılık tam tersi olup başka kültürlerle uyum sağlayamayan ve birçok kültürü görmesine rağmen Anadolu kültürünü yaşamaya özen gösteren bireylerin de varlığı söz konusudur.

Kalabalık toplulukların mekânı olan kentler, bireye çevresine karşı kayıtsız kalma fırsatı verdiği gibi bireyin çok farklı sosyal yapılara ve etkilere karşı kendisini koruma fırsatının da sunulduğu yerdir. Daha çok para ekonomisinin hâkim olduğu metropoller, nesnel kültür ile öznel kültürlerin varlığını oluşturur ve kentin genelinde hâkim olan nesnel kültüre karşı bireyin var kılmaya çalıştığı öznel kültür çeşitlerini de içinde barındırır. Simmel’in modern kültürde çatışma alanı olarak önemle incelediği metropoller veya kentlerin yapısı çatışmanın yanında kayıtsız kalabilmenin de gerçekleştiği önemli yerlerden biridir (Simmel, 2017: 25-27).

Nesnel metropol kültürünün öznel metropol kültürüne üstün gelmesinin nedeni olarak metropoldeki para ekonomisinin varlığını belirten Simmel, paranın metropolün egemenliğini kontrol altına aldığını dile getirirken (Simmel, 2017: 27) aslen burada var olan sermaye yapısının kentlere ve içindeki bireylere vermeye çalıştığı kültür sisteminden bahsediyor olabilir. Bu durum bir nevi kentleri kitlelere ev sahipliği yapan mekânlar olarak değerlendirirsek kitlelerin maruz kaldığı sistemli kültürün de Adorno’daki kültürel endüstri kavramı ile aynı işleve sahip olduğu belirtilebilir.

Kentlerdeki para ekonomisinin yapısal sonuçları ve stil farkı olarak alt tabakalardan üst tabakalara kadar olan yapının gözle görülür hali ile ortaya çıkan moda unsuru daha çok üst veya alt tabakadan ziyade orta tabakada

kendini gösteren bir husustur. İlgi çekmek veya biricikliğe duyulan ihtiyaç nedeniyle moda unsuruna sahip çıkan insanların kentlerde kendini gösterme alanı olarak var olan moda, bireyin toplumun genelinden farklı olan yapısını dışı göstermenin önemli bir aracı olarak görülmektedir (Simmel, 2017: 42-43). Simmel'in yanında Bouerdieu'da da olan insanlar arasındaki ekonomik farklılığa dayanan toplumsal ayrışma, farklı kültürlerin oluşumunun yanında bireylerde kültürel kutuplaşmayı beraberinde getirmektedir. Bu kutuplaşmanın saflarının çok belirgin olup olmamasından ziyade kapitalist sistemde bireylerin gruplar arası geçiş ile seviyelerini hem ekonomik hem de kültürel olarak yükseltme çabasında olduklarını dile getirmek yanlış olmayacaktır.

4. Sosyal Medya Kültürü

Burada değinilmesi gereken en önemli nokta, insanların birbirlerinin yaşamlarından sosyal medya uygulamaları aracılığıyla kolay bir şekilde haberdar olabilmeleri ve bu durumun sosyal yaşamın yanında kültürel yapıya olan etkisinin varlığıdır. 1990'lı yıllarda ekonomik, sosyal ve eğitimsel açıdan farklı yaşam tarzlarına sahip bireylerin kendi yaşam sitillerinden başka insanların haberdar olması pek mümkün değilken bu durumun sadece bir görselle kolaylaşması kültürel anlamda bir dönüşümün en önemli adımına neden olmaktadır. Günümüzde dünyanın birçok ülkesinde popüler olan bireylerin yaşamları (tatilleri, yemek ve giyim anlamında tercihleri, eğlence şekilleri vb.) aynı anda dünyanın birçok bölgesinde yaşayan insanlar tarafından izlenebilmektedir. Bu durum ortak kültür veya popüler kültürün oluşmasına yardımcı bir faktör olarak değerlendirilebileceği gibi geleneksel ve yerel kültürün aşınmasına hatta daha da önemlisi insanların kendi yaşamlarında mutluluğu geriye düşüren gözlem ve arayışlara neden olmaktadır, diyebiliriz. Bu durum yaşamsal açıdan sosyoekonomik durumu iyi veya yüksek olan insanların diğer insanlar üzerinde dijital faktörlerin de katkısıyla bir baskı ve asimilasyon sürecini farkında olmadan uygulamaya koyduklarını göstermektedir.

5. Kültürel Baskı ve Özgürlük Karşısında Bireyin Tutumu

Houghton'un siyaset psikolojisinin temel eserlerinden sayılan *Siyaset Psikolojisi: Durumlar, Bireyler, Olaylar* (2018) adlı kitabında bireylerin siyasal alanda psikolojik olarak davranışlarını ve tercihlerini etkileyen faktörleri ele alırken Zimbardo'nun "elma" ve "fıçı" benzetmelerinden yola çıkarak "içsel ve dışsal sebepler"i ortaya koymaktadır. Bireyin psikolojisini olduğu gibi siyasal psikolojisini de (oy verme davranışı, milliyetçilik, şiddet vb.) etkileyen

husus “eğilimler” yani içsel faktörler, “fıçı” veya dışsal sebepler diyebileceğimiz “durumculuk” kavramı ile ele alınmıştır. “Durum-fıçı” ikilisi çevreyi, eğilimler ise iç dünyamıza işaret etmektedir (Houghton, 2018: 16-17). Bu ayırım veya isimlendirmeler yeni olmamakla beraber bizim için önemli olan bu kavramların ve ayırımların kültürel alanda bireyin duruşunu nasıl etkileyebildiği veya bireyi nasıl yönlendirilebildiği noktasıdır.

Eğilimlerin veya durumların (çevre) bireyin üzerinde etki derecesi sosyal bilimciler tarafından günümüze kadar hep tartışılmış bir husustur. Bireyi genetik etkiler mi yoksa çevresel etkileri mi daha çok yönlendirir, tartışmaları hala devam etmekte ve artık sosyal bilimlerde her iki alanın da birey üzerinde etkilerinin olduğu, bu etkilerin yer yer derecesinin değiştiğini belirten çalışmalar görülmektedir. Bireyin sosyal ve içsel dünyasının oluşum süreci kendini gösterirken birey dünyaya ilk geldiği anda hem içsel olarak kendini etkileyen genetik yapılarla hem de sosyal faktörlerin baskısına maruz kalarak sonrasındaki süreçte kültürel kazanımları elde etmeye başlamaktadır.

Bireyin şekillenmesinde etkili olan çoğu faktörün kendinden habersiz veya kendi seçimine bağlı olmadan devam ettiği bir yaşamın varlığından bahsedilebilir. Doğmadan önceki genetik kodlarımız içsel etkiler olarak sonradan eğilimlerimizi etkileyerek bize yön verecek güce sahip olacak iken bunun dışında bireyin yapısından kaynaklanan etkilerin varlığı da söz konusu olabilmektedir. İd, ego ve süper ego dengesini önemseyen bir kuramcı olarak Freud, içten gelen istek ve arzuları id bünyesinde ele alırken ide karşı gelen ve onu dizginlemeye çalışan egoya karşılık her ikisinin ortasını bulan veya dengeyi amaçlayan süper egoyu (Tuzcuoğlu, 1995) bireylerde hem içten hem de dıştan gelen faktörlerle şekillenen ve bireyin davranışlarından kararlarına kadar birçok faktörü etkileyen kişilik özellikleri olarak görmektedir. İd, ego, süper ego gibi hususlar kişinin kararlarında etkili iken bireyin ailesi, ekonomik durumu, komşuları, okulu, okuldaki öğretmeni ve bu çevrenin bireye karşı olan baskıcı veya demokratik tutumu bireyin sonraki sürecinde kültürü elde etmesini sağladığı gibi sonraki yaşamda kültür baskısına karşı olan duruşunu da belirleyebilmektedir.

Temelde bireyin içsel veya kalıtsal açıdan küçük yaşta kaldığı baskı, otorite ve hazlarını arka plana atılmasına neden olan süreç bireyin zamanla idini baskılırsa da bu durumun ilelebet devam edeceği düşünülmeyebilir ve sonunda bireyin bu baskıya direnme ve başkaldırma gibi bir tutum içerisine girdiği görülebilir. Tam tersi kendi istekleri doğrultusunda hazcı davranışlar sergileyen kişinin zamanla süper ego ve egonun da etkisiyle davranışlarını

toplumsal veya kültürel ölçütlere göre sınırlamayı daha değerli görebilir. Bu nedenle kültürün monist etkisi, kültür endüstrisi ve kolonyalist baskının yanında bireye bir ulus devletin herhangi bir kültürü sunma ve dayatma girişimi bireyin id, ego ve süper ego evrelerinden hangisinde yer aldığına göre bireyin vereceği karşılık değişebilmektedir.

Bireyin zihinsel yapısının varlığı, aldığı bilgiyi kaydetmesi, işlemesi ve yeri geldiğinde kullanabilmesini açıklayan bilgi işleme süreci de bireyler arasındaki farklılıkları gösteren nedenlerden biridir. İlk uyarıcıları alan ve bu uyarıcılara dikkat edip etmeme ile beraber onu duyuşal belleğe, sonrasında da uzun süreli belleğe atan bireyin hangi uyarıcıları alıp almayacağı, hangisini zihnine kaydedip kaydetmeyeceği kişiden kişiye değişirken yine bu durumu etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Üst biliş dediğimiz bireyin zihinsel faaliyetlerinin bilgiyi alıp kullanmada birçok özellik sergilediği kısım, yine bireyin kendine has özelliklere sahip olduğu bir dönem olarak görülmektedir. Bireyin bilgiyi alıp zihinsel süreçlerden geçirirken soru sorma, model arama, tahmin etme, hatırlama ve sentezleme gibi (Sübaşı, 1999) işlevlerinin kaliteli bir şekilde gerçekleşmesi yine bireyin aldığı eğitim, çevre ve içsel sebeplerden bağımsız durmamaktadır.

Ekonomik nedenlerden dolayı sorunlarla büyüyen bir bireyin ilerdeki kültürel seçimleri veya konumunu belirlemesi ile otoriter bir çevrede büyüyen bireyin olaylara bakış açısı yine her dediği yerine getirilen bir bireyin tercihlerinden farklı olacaktır. Bu farklılık doğal olarak bilgiyi alıp değerlendirme ve kullanma sürecinin yanında kültürel faaliyetlere olan yaklaşımını etkileyebilme özelliğine sahip olabilmektedir. Bilgiyi alıp işledikten sonra uygulama yapabilmeyi kendi inisiyatifi ile öğrenen bireyin sorgulayan bir yapıya sahip olması kültürel unsurları da sorgulamasına neden olacak iken tam tersi öğrenmede kendini başkalarına muhtaç olarak algılayan bir bireyin kültürel öğelere daha bağlı kalacağı öngörülebilir. Özellikle anne ve babaların çocuklara karşı ebeveyn tutumları (baskıcı, demokratik, çocuk merkezli, kayıtsız, yok sayan, tutarsız) çocuğun ilerde ruhsal açıdan olumlu veya olumsuz etkilenmesine neden olduğundan (Aydoğdu ve Dilekmen, 2016) sosyal yaşamda ileriye dönük kişiliğini etkiler. Yani anne ve babanın çocuğa karşı aile içindeki tutumu baskıcı ise çocuğun kültürel geleneklere karşı isyankâr bir tutum sergileyeceği düşünülürken demokratik bir ailede yetişen bireyin kültüre karşı daha ılımlı olabileceği varsayılabilir. Aynı durum siyasal kültür içinde geçerli olurken bireyin içinde yetiştiği aile ortamının ilerde bireyin kendi kültüründen farklı siyasal kültüre karşı alacağı tutumu da etkilemeye neden olacaktır.

Bireyin inançlar bazında takındığı tavır ve kendi yaşamında dini anlamdaki hassasiyetlerin varlığına yer verip vermemesi bireyin kültürel unsurlar ve gelişmeler karşısındaki davranışlarını belirleyen diğer önemli bir faktördür. Daha çok klasik manada inançlı insanların gelenekleri korumaya yakın durduğu düşünülürken inanç açısından belli bir tarafı olmayan insanların daha esnek veya değişime açık olduğu fikri ağır basmaktadır. Bu nedenle de inançlı insanların kültürel öğelere bağlı olmasının yanında değişimi kabul edilmesi zor olurken inanç açısından katı olmayan veya inancı bulunmayan insanların kültürel öğelere bağlılığının az olduğu söylenebilir. Bu durumun elbette doğru olan tarafı bulursa da olay bundan daha spesifik olarak ele alınmayı hak etmektedir.

Kimi inanç sistemlerinin bireyleri gelenekselci bakış açısına yaklaştırdığı dile getirilse de her inanç için aynı şeyleri söylemek doğru olmayacaktır. Kimi toplumların varlığı ve gelişimi dini inançları ile belirlenmiş ve o istikamette ilerlemeler gerçekleştirmek için idealist bir toplumun temeli olarak bunlar kabul edilmiştir. Buna karşın inançları çerçevesinde gelişime veya değişime karşı olan grupların varlığı da dile getirilebilir. Her ne kadar Freud'un kişilik gelişim kuramının içeriği dinsel inançlardan uzak olarak oluşturulsa da kişisel gelişmelerde dinin veya inançların etkisini yadırgamak hata olacaktır. Çünkü her birey kişiliğinin gelişim aşamalarında var olma, güven duyma, ait olma, özünü gerçekleştirme ve bağlanma gibi (Ceylan, 2013) ihtiyaçların çoğunda inanç sistemlerinden olumlu veya olumsuz anlamda etkilenmeden bir süreç yaşaması gerçekçi durmamaktadır.

6. Kültür ve İnsan İlişkisi Nereye Doğru Gitmektedir?

Kimi toplumlar kültüre karşı esnek durarak değişimi ön plana koyarken kimi toplumlar da yıllarca var olan geleneksel kültürünü koruma gayretinde olmuştur. Aynı durum bireysel bazda da devam ederken kültürel manada katı toplumlarda esnek duruşa sahip bireylerin varlığı görülebilir. Bunun yanında esnek ve ılımlı toplumlarda kültüre olan sadakati ile tam bir radikal tavır takınan bireylerin de varlığı gösterir ki her toplumda hem kültür yapısı hem de bireyin kültüre yaklaşımı değişiklik göstermektedir. Bu durum teknolojinin gelişmesi ile daha da pekişirken her birey başka kültürleri benimseyebileceği gibi kendi kültürüne sahip çıkma güdüsünü de artırabilir.

İnsanlar gelecekte kültürü önemseme veya kültüre sahip çıkma açısından daha esnek mi yoksa daha katı mı olacak? Bu soruyu ele alacak olursak, durum hep bu döngüde devam edeceği söylenebilir veya tek dünya kültürü gibi bazı amaçlarla artık toplumların yerel kültürlerinin teknoloji ve

kapitalist sistemle yok olabileceği de ihtimal dâhilindedir. Ama gerçek sonucun ne olacağı zamana bağlıdır, sosyal bilimlerde önceden tahmin edilen çoğu süreçlerin farklı seyrettiğini ve beklenmeyen sonuçlar verdiğini de hatırd tutmak gerekmektedir.

Sonuç

Kültür insanlığın varlığından itibaren toplumlar tarafından üretilmiş bir yapı olsa da o toplumlar tarafından uygulanan ve katı bir şekilde sahip çıkarılan bir geleneğin de adıdır. Atinalılardan Perslere kadar birçok toplum geleneği yaşatıp uygularken çağlar içinde geleneğe veya kültüre karşı olan bireyler olsa da bu durum 20. yüzyılda kendini daha belirgin bir şekilde göstermeye başlamıştır. Postmodernizm ile beraber kültürden geleneğe birçok değere karşı bir başkaldırı hatta kültürün gerektirdiklerini alaşağı etme işlevi gören akımlar insanlar tarafından daha da benimsenir hale gelmiştir.

İnsanoğlu, ilk başta farklı kültürleri keşfedip farklı yaşam ve ritüellerin varlığından haberdar olmuş ve kendi kültürünü diğerleriyle karşılaştırma imkânını elde etmiştir. Sonraki aşamada her kültürün belli yaşam kalıpları sunmasını kendi için doğru bulanların yanında bunun bir baskı unsuru olduğunu düşünen insanlar, farklı özgürlük akımlarıyla beraber gelenekten kültüre birçok unsuru reddetmeyi ve buna göre bir yaşam sürmeyi denemiştir. Ekoloji, feminizm ve veganizm gibi akımların aslen çıkış noktası var olan geleneksel uygulamalara bir direnme güdüsüne dayanmaktadır. Lakin gözden kaçan ve baskıya yönelen husus bu yeni akımların zamanla kendinden olmayanı da dışlamaya başladığı sürecin yaşanmasıdır.

Genel manada kültür, toplum ve birey ilişkisi daha anlaşılırken bireyin kültüre karşı duruşu daha karmaşık yapıdadır ve bunu etkileyen hem içsel hem de dışsal faktörler bulunmaktadır. Özellikle devlet yapısı ile çevresel faktörlerin bireye olan etkisinin katı veya esnek olması dışsal faktörler olarak ele alınabilirken bireyin kişiliği, bilgiyi ele alıp işleyebilme yeteneği, inanç sistemi ve ebeveynlerin tutumu bireye etki eden diğer faktörler olarak görülmektedir. Bu çok yönlü faktörlerin bireyin kültüre karşı duruşunu etkilediği bir gerçekken her faktörün bireyde ne derecede etki edeceği hususu, disiplinlerarası çalışmaların konusu olmayı daha çok hak etmektedir.

Kaynakça

Adorno, Theodor W. (2020). *Kültür Endüstrisi, Kültür Yönetimi*. Çev. Elçin Gen vd. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Akça, Gürsoy (2005). “Modernden Postmoderne Kültür ve Kimlik”. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 15: 1-24.
- Altun, Evşen (2014). *Aile ve Siyasetin Yeniden Üretimi: Siyasal Sosyalleşme- de Ailenin Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydoğdu, Fatih ve Dilekmen, Mücahit (2016). “Ebeveyn Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi”. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2): 569-585.
- Bilgili, Alper (2021). *Bilim Susunca: Bilim ve Toplum Üzerine Yazılar*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ceylan, İsa (2013). “Kişilik Gelişimi Din İlişkisi”. *Din ve Bilim, Muş Alparlan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2(2): 50-72.
- Çolak, Yılmaz (2021). *Türkiye’de Siyaset ve Kültürel Çeşitlilik*. Ankara: Siyasal Yayınları.
- Duverger, Maurice (1982). *Siyaset Sosyolojisi*. Çev. Şirin Tekeli. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Eagleton, Terry (2016). *Kültür Yorumları*. Çev. Özge Çelik. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eagleton, Terry (2018). *Tanrı’nın Ölümü ve Kültür*. Çev. Selin Dingiloğlu. İstanbul: Yordam Kitap.
- Hebdige, Dick (2004). *Alt Kültür: Tarzın Anlamı*. Çev. Sinan Nişancı. İstanbul: Babil Yayınları.
- Houghton, David P. (2018). *Siyaset Psikolojisi: Durumlar, Bireyler, Olaylar*. Çev. Hüsamettin İnaç ve Duygu Şekeroğlu. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Örs, H. Birsen (2009). “Postmodern Dünyada İdeolojinin Dönüşümü”. *İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 40: 1-12.
- Özlem, Doğan (1996). *Metinlerle Hermeneutik (Yorum Bilgisi) Dersleri*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Parekh, Bhikhu (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori*. Çev. Bilge Tanrıseven. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Serdar, Ziyaüddin (2001). *Postmodernizm ve Öteki*. Çev. Gökçe Kaçmaz. İstanbul: Söylem Yayınları.
- Simmel, Georg (2017). *Modern Kültürde Çatışma*. Çev. Tanıl Bora vd. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Sübaşı, Güzin (1999). “Bilişsel Öğrenme Yaklaşımı–Bilgiyi İşleme Kuramı”. *Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Dergisi*, 1(2): 27–36.
- Şeker, B. Dilara (2006). “Kente Göç Etmiş Bir Örneklemede Kültüre Uyum (Kültürlenme) Süreçleri”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 3(2): 1–31.
- Tuzcuoğlu, Necla (1995). “Psikanaliz Kuramı ve Özellikleri”. *MÜ Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7: 275–285.
- Wasburn, Philo C. & Adkins Covert, Tawnya J. (2017). *Making Citizens: Political Socialization Research and Beyond*. London: Palgrave MacMillan.
- Yuvalı, Abdulkadir (1996). “Mozaik Kültür Kavramının Türk Kültür Tarihi Bakımından Değerlendirilmesi”. *E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7: 211–215.

“COPE–Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE–Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*